

ARVOSTELUJA

Tietoa perheestä

Elina Waris: Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. Bibliotheca Historica 48. Helsinki 1999. 248 s.

■ Arkielämän ja mentaliteettien tutkimuksen kohonnut arvostus on viime vuosikymmeninä lisännyt kiinnostusta eurooppalaiseen perhehistoriaan. On rakennettu teoriaa länsieurooppalaisesta mallista, jossa vallitsevana oli ydinperhe ja avioliittoikä oli korkea, ja itäeurooppalaisesta mallista, jossa vallitsevina olivat erilaiset laajentuneet perheet ja avioliittoikä oli matala. Luontevalta on myös näyttänyt sitoa ne kahteen feodaaliseen järjestelmään näillä alueilla: läntiseen Grundherrschaftiin, jossa talonpojalta vaadittiin veroja, ja itäiseen Gutsherrschaftiin, jossa maaorjien rasitteena olivat päivätyöt. Kuten tavallisesti käy kun tutkimuksia jatketaan, on havaittu, että mallit olivat paljon vivahderikkaampia kuin kaavoissa ja että otantatutki-

muksia on suoritettava lisää. Eihän Suomessakaan – vähäisin ja tulkinnanalaisin poikkeuksin – esiintynyt Gutsherrschaftia eikä Grundherrschaftia muuta kuin lyhyen aikaa 1600-luvulla eikä siinä ollut eroa Länsi- ja Itä-Suomen välillä, joiden perherakennetta jo vanhastaan on pidetty perin erilaisina. Englantilaisen spesialistin Peter Laslettin ilmoitus Elina Warikselle, että Ruokolahden perheet eivät ole ”perifeerinen tai vähäpätöinen” teema, on siten ymmärrettävä.

Waris on valinnut otokseen Itä-Suomea edustamaan ison Ruokolahden pitäjän, johon kuului myös nykyinen Rautjärvi. Ruokolahti ei tietenkään ole hänelle ”itsetarkoitus”. Valintaa tekijä ei erityisesti perustelee, mutta Ruokolahti on yhtä hyvä kuin mikä muukin, ehkä parempikin, koska pitäjän historiasta ei löydy sellaisia erityispiirteitä, joiden perusteella sen edustavuus voitaisiin kiistää. Otos valitaan historiassa usein lähdeaineiston kattavuuden tai ainakin runsauden perusteella. Vanhassa Suomessa on tuomiokirjoissa kaikkialla ammottavia aukkoja, ja sen vuoksi Waris on käynyt otsakkeessa ilmoittamansa ajanjakson ulkopuo-

lelta läpi kaikki käräjäpöytäkirjat jo 1600-luvun jälkipuolelta; hän ei siis ole tyytynyt pelkäämään tuomiokirjahakemistossa noteerattuihin tapauksiin. Ajanjaksolta 1820–60 on tehty riittävä otanta. Jotakin ilmiötä todistamaan saattaa kertyä parin kolmen sijasta pari-, kolmekymmentä käräjäjuttua ja sen tyyppisyys jää silloin kaiken epäilyn ulkopuolelle. Waris on tietoinen siitä, että negatiiviset seikat jättävät helpommin jälkensä tuomiokirjoihin kuin positiiviset. Niistä ilmenee joka tapauksessa myös se, minkälaista suurperheen yhteiselämän rahvaan käsityksen ja mahdollisesti siitä poikkeavan virkamiesten käsityksen mukaan olisi pitänyt olla, siis mentaliteettihistoriallisesti merkittäviä asioita.

Henkikirjojakin on Vanhan Suomen ajalta niukasti, mutta niitä täydentämään ja niiden tiedoille taustaa antamaan Waris on käyttänyt Ruokolahden seurakunnan historiakirjoja (vihittyjen luetteloita) ja rippikirjoja. Rippikirjoja on historian-tutkimuksessa vältetty; koska niitä jatkuvasti korjailtiin tilanteen mukaisesti, niiden avulla on riskinalaista tehdä läpikäy- kausia. Mutta jos rippikirjan antama kuva poikkeaa henkikirjan antamasta, ne voivat täy-

dentää toisiaan: henkikirja kertoo että Pekka Inkinen oli yhtiömies, rippikirja että hän oli vävy. – Muistiinmerkittyä perimätietoa on runsaasti tallennettu arkistoihin, ja positiivisena seikkana on mainittava, että tuoreimmatkin siteeratut keräelmät ovat jo 1800-luvulla syntyneiden ihmisten kertomia.

Wariksen väitöskirja on selvästi ns. probleemitutkimus, joka alkaa ongelmien luettelolla. Siinä noudatetaan moitteettomasti Laslettin perherakenneterminologiaa, jossa taloudet jaetaan yksineläjien muodostamiin ja kahteentoista eri perhetyppiin (ruokakunta-sanana ruotsinkielinen vastine ei ole 'matlagd' vaan 'matlag').

Perherakennetta rekonstruoitaessa malleja täytyy olla runsaasti, koska jo yksi ja sama perhekin muuttui ajan myötä syklisesti: isännän ja emännän ikääntyessä se sai uusia piirteitä mutta seuraavan pariskunnan alkaessa johtaa taloutta palattiin aikaisempaan malliin. Näin myös jäsenistön kehitystä 9 talossa vuosina 1820–60 valaisevat kuvat jäävät vain tapauksiksi *sui generis* ja esimerkkejä voisi jatkaa vaikka 90:llä ilman että samaa toistettaisiin. Mutta Wariksen tilastoissa Laslettin perhetyppien levinneisyydestä ovatkin mukana kaikki pitäjän ruokakunnat viitenä otantavuonna.

Länsi-Suomesta poikkeavaksi piirteeksi paljastuu leskimäsentien yleisyys: lännessä ei uskottu naisen komentoontientäkään taloutta, idässä nainen kelpasi suurenkin määrääjäksi. Waris ei hyväksy niitä aikaisempien tutkijoiden tul-

kintoja, joissa tähdennetään naisen alisteista asemaa. Eniten uutta väitöskirja tuo yhtiömiesten taustaan – he olivat usein vävyjä tai muita sukulaisia – ja heidän asemaansa. Mikä oli yhteistä ja mikä erillistä taloissa, joissa asui monta avioparia, vaihteli tapauksesta toiseen, ja tuskin koskaan pystytään osoittamaan, mikä menetelmä oli tavallisin. Yhtiömiehen perhe saattoi asua samassa tuvassa kuin varsinainen isäntäväkikin mutta myös "estuvassa", eikä yhteistä ruokataloutta paljasta edes yhteiset astiat. Syytingille meno oli karjalaisessa talossa harvinaista, mutta toisin kuin Länsi-Suomessa leski saattoi miehensä kuoleman jälkeen palata kotitaloonsa kuten muuan Elina Waris – harvoin historiantutkija löytää henkilökoelmastaan täydellisen kaimansa!

Laskelmien ulottamisesta vuoteen 1879 saakka on se hyöty, että nähdään suurperhelaitoksen pitävän sitkeästi puoliaan teollistuvaan Suomeen kuuluvassa ja jätitilaiskaupungissa Pietarissa kaupaa käyvässä Ruokolahdessa, ja "mentaaliset rakenteet, joilla yhteisöllistä työtä säädeltiin" säilyivät kaskeamiseen perustuvan tuotantotavan hävitessä. Yli kaksi viidesosaa ruokolahtelaisista eli vielä tuolloin suurperheissä. Suurperhelaitos ei estänyt kaikkialla Suomessa 1800-luvulla yleistä tilattoman väestön osuuden kasvamista, ja juopa tilallisen ja tilattoman välillä oli Karjalassakin niin ylipääsemätön että avioliitto sen poikki ei käynyt laatuun. Suurperheet eivät olleet sen vanhoillisempia kuin naapurin

ydinperheetkään. Niissä harjoitettiin käsityötä oman tarpeen lisäksi ammatiksikin, melkein kaikki Suomen Talousseuralle pitäjistä tehdyt esitykset palkinnoiksi edistyksellisestä maataloudesta tulivat suurperheiden isännille ja jotkut niiden jäsenistä hankkivat kauden lopulla itselleen kirjoitustaidonkin sopimusten laatimisen helpottamiseksi.

Waris puhuu alhaisesta hedeelmällisyydestä silloin kun hän laskelmissaan päätyy perheiden pieneen lapsilukuun. Lämpileikkausten lapsiluku ei kuitenkaan ilmoita sitä määrää lapsia joka perheeseen kaikkiaan syntyy. Osa ei ollut lämpileikkausvuotena vielä syntynyt, osa oli kuollut. Tekijäkin on huomannut että tilattomat olivat lähettäneet lapsiaan "tienaamaan leipäpalaa". Epäjohdonmukaista on tähdentää, että nimenomaan "kaskialueella" karjaa pidettiin – maidon saannin ohella – lannan vuoksi. Kaskeahan ei lannoiteta, ja karjatalouden välttämättömyys maanviljelylle oli ominaista peltoalueelle. Miksi sanotaan, että "yksineläviä" talollisia ei 1700-luvulla "juurikaan" esiinny, kun kuitenkin sellaisia talouksia lämpileikkauksissa oli melkein joka kymmenes? Detailihuomautusten aiheita olen kuitenkin löytänyt kirjasta vain harvoja.

Wariksen otantatutkimus selvittää vanhastaan tunnettuja piirteitä tai tuo esiin uusia itäsuomalaisen suurperheiden rakenteessa, naisen asemassa, avioliitossa, työnjaossa sekä yhtiöiden toiminnassa ja niiden sisäisissä kiistoissa.

Hän torjuu "heimoutopian" saneleman käsityksen karjalai-

sen suurperheen synnystä ja lähtee itse ”kaskenviljelyn ja kirvesmiehen” näkökulmasta.

Eino Jutikkala

Historiaa taigan reunalta

Ismo Björn: Kaikki irti metsästä. Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000. Bibliotheca Historica 49. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 2000. 268 s.

■ *Ismo Björnin* tutkimuksessa *Kaikki irti metsästä* tarkastellaan metsän käytön muutosta ja metsäluonnolle aiheutuneita vaikutuksia 10 000 vuoden aikana Pohjois-Karjalan biosfäärialueella. Alueen perustaminen liittyy YK:n kasvatustiede- ja kulttuurijärjestön UNESCO:n Man and Biosphere -ohjelmaan, joka pyrki tutkimuksen ja suunnittelun keinoin löytämään keinoja ihmisen ja luonnon välisen tasapainon saavuttamiseksi. Kolme neljännestä tästä alueesta kuuluu Ilomantsin kuntaan ja neljännes Lieksan kaupunkiin. Työ kuuluu lähestymistavaltaan ympäristöhistorian piiriin. Se on uusi ja marginaalinen tutkimusala varsinkin Euroopassa. Alan pioneerit ovat Yh-

dysvalloista, josta akateeminen ympäristöhistoria on alkanut vähitellen levitä myös Eurooppaan.

Metsänkäyttö ei Ismo Björnin työssä ole enää vain puuaineksen ottamista, kuten runsaat 30 vuotta sitten Pentti Alhon väitöskirjassa Pohjois-Pohjanmaan metsien käytön kehitys ja sen vaikutus metsien tilaan (*Acta Forestalia Fennica* 89, 1968), jossa oli hyvin samanlainen tutkimusasetelma. Kvantitatiivinen tutkimusote ei enää riitä, sillä aikaisempaa laajemmin käsitetty metsän käyttö tuo mukaan yhteismitattomia toimintoja, joita ei voi rinnastaa puun arvon tai määrän avulla. Kvantitatiivisen tarkastelun on Björnin työssä korvannut kartografinen esittäminen ja suuntautuminen historialliseen maantieteeseen. Myös kysymyksenasettelussa uusi tutkijasukupolvi eroaa Alhon työn aikaisesta. Alho kysyi työssään miten aikaisempi metsänkäyttö haittasi metsänkasvua, Björn on enemmän kiinnostunut miten paikallisten asukkaiden vaikutusmahdollisuuksille käy metsänkäyttötapojen muuttuessa.

Työtä jäsentävä keskeinen malli on Alexander Mathierin typologia esiteollinen, teollinen ja jälkiteollinen metsänkäyttö. Tämä väljästi modernisaatioteoreettiseen ajatteluun pohjaava periodisointi antaa työn jäsentelylle selkeyttä ja hallittavuutta, mutta on myös problemaattinen, kuten tekijä itsekin tunnustaa mainitessaan mallin teleologisuuden. Ensinnä voidaan kysyä, onko Mathierin typologia erityisesti ympäristöhistorian pohjalta kehitetty vai onko se aivan liian

yleinen. Toiseksi teoksen näkökulma nostaa erityisesti esille periferian, tekijän omin sanoin periferian periferian, tarkastelun kohteeksi. Modernisaatioteoreettinen ajattelu puolestaan on kehitetty enemmän keskusten kuin periferioiden kehityksen esittämistä varten ja sen soveltaminen periferia-tilanteisiin olisi laajemman pohdinnan arvoista.

Mallin soveltamisessa suurin ongelma on keskeisiksi murrosvaiheiksi määrittyvien esiteollisesta teolliseen ja toisessa vaiheessa teollisesta jälkiteolliseen siirtymisten johdonmukainen määrittely. Ensimmäinen murros perusteellaan taloudellisen toiminnan tasolla, talonpoikaisesta metsän moninaishyödyntämisestä siirtyi yksipuoliseen teolliseen metsänkäyttöön, jossa pääasiana on puuaineksen käyttäminen teollisena raaka-aineena ja metsän muuttaminen ”puupellocksi”. Jälkimmäinen murros määritellään Björnin työssä kuitenkin aatteellisena murrosena, enemmän retoriikan tai diskurssin muutoksena kuin taloudellisena tai metsänkäyttömuotoja radikaalisti muuttavana vaiheena. Tämä eriparisuus synnyttää tilanteen, jossa on mahdollista kysyä, eikö teollisen metsänkäytön vaiheen sisällä tapahtunut yhtä radikaaleja tai jopa radikaalimpia aatehistoriallisesti kiinnostavia muutoksia (esim. tehometalouden aika 1960-luvulta lähtien) kuin Björnin hahmottelema siirtyminen jälkiteolliseen metsänkäyttöön. Lisäksi lukija voi helposti tulkita periodisaatiota siten, että teolliseen metsänkäyttöön kuuluva tehotalous olisi jossain